

ЗАПОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ МЕДИЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

КАФЕДРА КЛІНІЧНОЇ ЛАБОРАТОРНОЇ
ДІАГНОСТИКИ

Цукровий діабет

Історична довідка

- ▶ Діабет був відомий ще в 1500 – 3000 рр. до н.е.
- ▶ Клінічний опис даного захворювання був зроблений: Цельсом (30 р до н.е – 50 р. н.е.), Авіценою (1000 р. н.е.), Галеном, Парацельсом.
- ▶ Термін «діабет» (від грецького *diabaino* – протікати через щось) був введений Аретеусом Кападокійським (30 – 90 рр. до н.е.).
- ▶ В 1600 р. до слова діабет було додано цукровий (*mellitus*) от латинського слова «mel» – мед, що свідчило про солодкий смак сечі хворих.
- ▶ В 1688 р. Бруннер видаляючи підшлункову залозу у собак спостерігав у них спрагу і голод, але висновків щодо ЦД і порушення підшлункової залози не зробив. Це зробили Мінковський і Мерінг (1889 – 1892 рр.).

Епідеміологія цукрового діабету

Розповсюдженість явного ЦД становить 4 % в популяції

Кількість хворих на ЦД: в світі - 175 млн. осіб, в Україні - 1 млн.чол .

Число хворих на ЦД кожні 10 років – подвоюється.

Тривалість життя хворих на ЦД скорочується на 10-12 років.

Серед всіх хворих частота ЦД II типу становить 80 – 90% і ЦД I типу – 10 - 15 %.

ЦД характеризується ранньою інвалідизацією:

- Хворі на ЦД складають 60 – 85 % сліпих;
- 50 % хворих на ЦД 1 типу помирають від ХНН;
- серед хворих на ЦД в 2 – 5 р. частіше діагностують ІМ
- гангрена нижніх кінцівок зустрічається в 200 р. частіше;
- 50 – 70 % ампутацій, не пов'язаних з травматизмом, викликані діабетом.

У структурі ендокринних захворювань ЦД
займає близько 60-70%.

За даними ВООЗ, частота ЦД в середньому
коливається від 1,5 до 3-4%, значно зростаючи
в розвинутих країнах світу (до 5-6%).

Майже 90% припадає на хворих із ЦД 2 типу.

Справжня захворюваність є значно більшою, оскільки в кожного другого-третього хворого ЦД не діагностований.

Прогнози ВООЗ

Тип цукрового діабету	2000 р.	2010 р.	2030 р.
Тип 1	18 млн	24 млн	40 млн
Тип 2	157 млн	216 млн	260 млн
Усього	175 млн	240 млн	300 млн

Гормони ostrivciv pidshlunkovoї zalozy

Тип клітин	Кількість клітин, (%)	Продукований гормон
A (α)	20 – 25	Глюкагон
(β) B	75 – 80	Інсулін
D (δ)	5 – 15	Соматостатин
G	-	Гастрин
PP	5 - 10	Панкреатичний поліпептид

Інсулін

- ▶ Головним біологічним стимулятором виділення інсуліну є глюкоза **глюкоза**.
- ▶ Інсулін діє через рецептори, для яких характерний ефект «негативної кооперативності»: чим вищий рівень інсуліна, тим нижча чутливість периферичних рецепторів до нього
- ▶ Нервова тканина, кришталик, сітківка, еритроцити, не чутливі до дії інсуліну
- ▶ Інсулін безпосередньої дії на ниркову тканину немає також

Біологічна дія інсуліна

Інсулін (СТГ, андрогени) – анаболічний гормон

► **Вуглеводний обмін.**

- Підвищення проникності мембран інсулінозалежних тканин для глюкози.
- Окислення глюкози шляхом окисного фосфорилювання (аеробного гліколіза – 36 мол. АТФ)
- Стимулює синтез глікогена в печінці (глікогенез).
- Гальмує процеси глікогенеза.

► **Білковий обмін.**

- Підвищує проникність клітинних мембран для амінокислот
- Стимулює синтез білка
- Гальмує розпад білка

► **Жировий обмін.**

- Підвищує проникність клітинних мембран для жирних кислот
- Стимулює синтез жирів
- Гальмує розпад жирів

Метаболічні порушення при діабеті та їх прояви

№ п п	Метаболічні зрушення	Метаболічні прояви	Клінічні симптоми
1.	Вуглеводів: зменшення утилізації глюкози, збільшення продукції глюкози, посилення розпаду глікогену	Гіперглікемія Глюкозурія	Поліурія Спрага Свербіж Сухість
2.	Ліпідів: погіршення ліпосинтезу, зростання ліполізу, кетогенез	Гіпреліпідемія Гіперкетонемія Кетонурія Кетоацидоз	Нудота Блювання Схуднення Запах ацетону
3.	Білків: посилення розпаду білків, посилення глюконеогенезу, зменшення синтезу білка	Гіперглікемія Глюкозурія Аміноацидурія Підвищення вмісту сечовини у крові	Схуднення Кволість Зменшення об'єму м'язів Схильність до інфекцій

Фактори, які регулюють секрецію інсуліну

Стимулюють	Гальмують
Глюкоза, маноза	Соматостатин
Амінокислоти (лейцин, аргінін)	α -диоксиглюкоза
Інтестинальні гормони (вазоінтестинальний поліпептид, гастрин, секретин, глюкагон)	Маногептул
β – кетокислоти	α -адреностимулятори (адреналін,норадреналін)
Ацетилхолін	β -адреноблокатори (пропранолол)
Циклічний АМФ	Диазоксид
β -адреностимулятори	Гіпокаліємія
	Алоксан, фенотіон

Контрінсулярні гормони

▶ **Глюкагон**

- Посилює глікогеноліз (розпад глікогена в печінці)
- Гальмує синтез глікогена
- Посилює ліполіз
- Посилює гліконеогенез
- Збільшує утворення СТГ, катехоламінів

▶ **Соматостатин**

- Пригнічує секрецію інсуліна
- Регулює всмоктування глюкози з кишечника в кров

▶ **Глюкокортикоїди**

- Знижують поглинання і утилізацію глюкози тканинами
- Стимулюють процеси гліконеогенеза
- Посилюють глікогеноліз (розпад глікогена в печенці)
- Стимулюють ліпогенез при зниженні чутливості периф. тканин до інсуліна

Контрінсулярні гормони

▶ **Соматотропін**

- Посилює поглинання і утилізацію глюкози жировими клітинами
- Стимулює А-клітини підшлункової залози

▶ **Катехоламіни**

- Пригнічують секрецію бета –клітин
- Стимулюють продукцію кортикотропіна
- Посилюють глікогеноліз в печенці і м'язах

▶ **Кортикотропін**

- Стимулює кору надниркових залоз і виробіток глюкокортикоїдів

▶ **Тиреоїдні гормони**

- Посилюють всмоктування глюкози з кишечника в кров
- Посилюють глікогеноліз в печінці, серцевому і скелетних м'язах

Пригнічують утворення жирів з вуглеводів

Інсулінова недостатність

▶ Абсолютна

1. Генетичні порушення
2. Автоімунне пошкодження β -клітин
3. Вірусні інфекції
4. Токсичні впливи на β -клітини
5. Захворювання і пошкодження підшлункової залози

▶ Відносна

- β -клітин
- Транспорту інсуліна
- Рецепторів

До осіб із чинниками ризику розвитку ЦД відносяться:

- ▶ – особи похилого віку;
- ▶ – однайцеві близнюки, з яких один хворіє на діабет;
- ▶ – особи, в яких обоє чи один із батьків страждає на ЦД і є хворі на ЦД у родоводі іншого батька;
- ▶ – жінки, які народили живу дитину масою 4,5 кг і більше;
- ▶ – матері дітей з вадами розвитку;
- ▶ жінки з глюкозурією під час вагітності, а також після викидня або народження мертвої дитини;
- ▶ – особи, які страждають на ожиріння, атеросклероз, гіпертонічну хворобу, гіперурикемію, подагру;

- ▶ хворі з проявами метаболічного синдрому (інсулінорезистентність, гіперінсулінемія, дисліпідемія, артеріальна гіпертензія, гіперурикемія, мікральбумінурія, підвищена агрегаційна здатність тромбоцитів, центральне або андроїдне ожиріння);
- ▶ хворі із захворюваннями печінки і жовчних шляхів, підшлункової залози, хронічними інфекціями сечових шляхів, хронічними ураженнями нирок, органів дихання;
- ▶ особи з нирковою та аліментарною глюкозурією, епізодичною глюкозурією і гіперглікемією, що виявляється в стресових ситуаціях;
- ▶ хворі зі стійким пародонтозом та фурункульозом;
- ▶ хворі з невропатіями неясної етіології;
- ▶ хворі зі спонтанними гіпоглікеміями.

Фактори ризику ЦД

▶ Генетичні

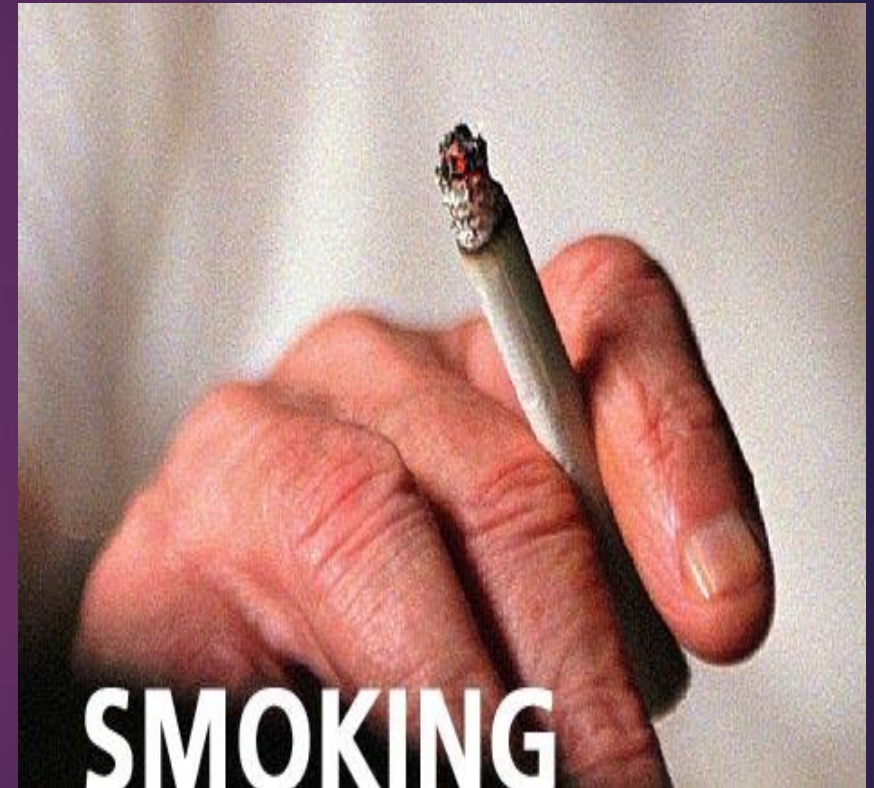

▶ Артеріальна гіпертензія

Шкідливі звички

- Зловживання алкоголем

- ▶ Паління

Нераціональне харчування

Фактори ризику розвитку цукрового діабету

► Ожиріння

CTPEC

Класифікація цукрового діабету

А. Етіологічна класифікація розладів глікемії

I. Тип 1

Деструкція β -клітин, зазвичай приводить до абсолютної інсулінової недостатності

А. Аутоімунний

Б. Ідіопатичний

II. Тип 2

Може варіювати від переважної інсулінорезистентності з відносною інсуліновою недостатністю до переважно секреторного дефекту в поєднанні або без поєднання з інсулінорезистентністю

III. Інші специфічні типи

A. Генетичні дефекти функції β -клітин

1. Хромосома 12, HNF-1 α (MODY3)
2. Хромосома 7, глюкокіназа (MODY2)
3. Хромосома 20, HNF-4 α (MODY1)
4. Хромосома 13, інсуліновий промоуторний фактор-1 (IPF-1; MODY4)
5. Хромосома 17, HNF-1 β (MODY5)
6. Хромосома 2, *Neuro D1* (MODY6)
7. Мітохондріальна мутація ДНК
8. Хромосома 7, KCNJ11 (Kir6.2)
9. Інші

В. Генетичні дефекти дії інсуліну

1. Інсулінорезистентність типу А
2. Лепречаунізм
3. Синдром Робсона-Менденхолла
4. Ліпоатрофічний діабет
5. Інші

С. Захворювання екзокринної частини підшлункової залози

1. Панкреатит
2. Травма / панкреатектомія
3. Неоплазія
4. Муковісцидоз
5. Гемохроматоз
6. Фіброкалькульозна панкреатопатія
7. Інші

D. Ендокринопатії

1. Акромегалія
2. Синдром Іценка-Кушинга
3. Глюкогонома
4. Феохромоцитома
5. Гіпертиреоз
6. Соматостатінома
7. Альдостерома

E. Індуковані прийомом фармакологічних або хімічних препаратів

1. Вакор
2. Пентамідин
3. Нікотинова кислота
4. Глюкокортикоїди
5. Тиреоїдні гормони
6. Діазоксид
7. β -адренергічні агоністи
8. Тіазиди
9. Ділантін
10. α -інтерферон

F. Інфекції

1. Вроджена краснуха
2. Цитомегаловірус
3. Інші

G. Рідкісні форми імунного цукрового діабету

1. Синдром м'язової скутості («Stiff-man» syndrome)
2. Анти-інсулінові рецепторні антитіла
3. Інші
4. Синдром автоімунної поліендокринної недостатності I і II типів (АПС-I і -II)

Н. Інші генетичні синдроми, які іноді асоціюються з цукровим діабетом

1. Синдром Дауна
2. Синдром Клайнфельтера
3. Синдром Шерешевського-Тернера
4. Синдром Вольфрама
5. Атаксія Фридрейха
6. Хорея Хантінгтона
7. Синдром Лоуренса-Муна-Бідля
8. Міотонічна дистрофія
9. Порфірія
10. Синдром Прадера-Віллі
11. Інші

IV. Гестаційний діабет

Порушення толерантності до глюкози (латентний діабет) – стан, при якому відсутня клініка ЦД, натще нормоглікемія та аглюкозурія.

Порушення виявляють при проведенні ГТТ.
У хворих у цей період можуть проявлятися так звані “малі симптоми” ЦД:

- **хронічні гінгівіти, стоматити, парадонтоз, випадіння зубів**
- хронічні гнійничкові захворювання шкіри, фурункульоз
- свербіж шкіри, статевих органів
- порушення трофіки шкіри, поранення шкіри, які тривало не загоюються
- немотивована статева слабкість, порушення менструального циклу
- поліневрити
- катаракта

Клінічні прояви ЦД

- Гіперглікемія
- Глюкозурія
- Поліурія
- Полідипсія
- Втрата маси тіла
  - Поліфагія
- Гіперкетонемія
  - Кетонурія

▶ „малі" діабетичні скарги:

- ▶ • сухість та свербіння шкіри, сухість у роті;
- ▶ • стійка чи рецидивуюча мікотична інфекція шкіри з придатками або/
- ▶ та сечовидільних шляхів;
- ▶ • бактеріальна гнійничкова інфекція шкіри або/та сечовидільних шляхів;
- ▶ • сухість піхви у жінок;
- ▶ • погане загоєння ран;
- ▶ • пародонтоз;
- ▶ • нечіткість зору;
- ▶ • швидка втома, запаморочення;
- ▶ • нудота;
- ▶ • розвиток артеріальної гіпертензії;
- ▶ • дисліпідемія.

▶ „великі" скарги:

- ▶ • поліурія;
- ▶ • полідипсія;
- ▶ • втрата маси тіла.

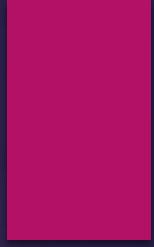

Цукровий діабет 1 типу – це метаболічне захворювання, яке характеризується хронічною гіперглікемією, обумовленою розладами або повною недостатністю секреції інсуліну.

ЦД I типу може бути індукованим

-вірусною інфекцією (вірус Коксакі, реовірус типу 3, цитомегаловірус, вірус паротиту, природженої краснухи, інфекційного мононуклеозу)

-різними факторами зовнішнього середовища (в т. ч. нервовий стрес і незадовільне харчування) на тлі спадкової схильності.

Діагноз ЦД I типу ставлять тільки при типовій клінічній симптоматиці

- прогресуюче зниження маси тіла
- розвиток кетоацидозу
- прогресуюча фізична слабкість
- виявлення глікемії.

Діагноз ЦД ставлять при глікемії крові

натще $>6,1$ ммоль\л або при глікемії >11 ммоль\л в капілярній крові в любую пору доби.

При проведенні ТТГ діагноз ЦД ставиться при рівні глюкози в крові $>11,1$ і більше ммоль\л (через 2 год. від початку теста).

Цукровий діабет 2-го типу – це порушення вуглеводного обміну, спричинене переважною інсулінорезистентністю та відносною інсуліновою недостатністю або з переважним дефектом секреції інсуліну з інсулінорезистентністю.

Клінічна картина

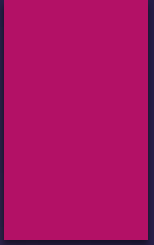
При ЦД 2 типу характерний

-повільний розвиток захворювання, особливо у людей похилого віку, діабет роками непомітний і виявляється випадково, на тлі вже наявного діабетичного ураження судин або нервів.

-Скарги, зумовлені декомпенсацією діабету, проявляються не так демонстративно, можуть бути епізодичними.

-Спрага

-поліурія посилюються під вечір, після їжі і лише на тлі вираженої декомпенсації стають виразними.

- Нерідко розвитку явних стадій діабету, особливо 2 типу, передує тривалий період прихованих гіпоглікемічних станів різної вираженості, зумовлених гіперсекрецією інсуліну.

- Клінічно вони проявляються відчуттям голоду, слабкістю, пітливістю, тремтінням, головним болем, виникають після тривалих перерв у їжі або на тлі фізичного навантаження, нівелюються прийманням їжі, особливо із вмістом вуглеводів.

Гіперглікемія – кардинальний симптом діабету 2 типу, розвивається і прогресує внаслідок трьох основних механізмів:

- ▶ -зниження секреції інсуліну внаслідок функціональної недостатності інсулярного апарату;
- ▶ -резистентності тканин до інсуліну і недостатньої утилізації глюкози;
- ▶ –компенсаторного підвищення продукції глюкози печінкою.

Діагностика

- ДЛЯ ДІАГНОСТИКИ ЦД, ОЦІНКИ ТЯЖКОСТІ Й СТАНУ КОМПЕНСАЦІЇ ЗАХВОРЮВАННЯ ВАЖЛИВЕ ЗНАЧЕННЯ МАЄ:
- ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЦУКРУ В КРОВІ;
- ПОВТОРНІ ВИЗНАЧЕННЯ ЦУКРУ В КРОВІ УПРОДОВЖ ДОБИ;
- ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛЮКОЗУРІЇ ДОБОВОЇ ТА ФРАКЦІЙНОЇ В ОКРЕМИХ ПОРЦІЯХ;
- ВИЗНАЧЕННЯ ВМІСТУ КЕТОНОВИХ ТІЛ У СЕЧІ ТА КРОВІ;
- ВИВЧЕННЯ ДИНАМІКИ РІВНЯ ГЛІКЕМІЇ ПРИ РІЗНИХ ФОРМАХ ГЛЮКОЗОТОЛЕРАНТНОГО ТЕСТУ.

Діагностика ЦД

- ▶ *Клінічна картина*
- ▶ *Лабораторні дані:*

1. Прямі показники вуглеводного обміну:

- Рівень глікемії, глікемічний профіль (3,3 – 5,5 ммоль/л натще, від 4 до 8-9 ммоль/л протягом доби)
- ГТТ
- Глюкозурія (краще в добовій сечі)

2. Показники компенсації вуглеводного обміну

- Рівень гліколікованого гемоглобіну (4 - 7 %)

3. Неспецифічні показники, які в комплексі з специфічними (глікемії) допомагають в діагностиці невідкладних станів

- Кетонурія (ацетонурія)
- Рівень лактату, коефіцієнту лактат/піруват

4. Допомагають визначити тип захворювання:

- Глюкагон, С – пептид, імунореактивний інсулін

Глюкозо-толерантний тест

	Рівень глікемії натще, ммоль/л	Рівень глікемії через 2 години після навантаження, ммоль/л
	Цільна капілярна кров	
Норма	3,3 – 5,5	<7,8
Порушення толерантності до глюкози	5,6 – 6,1	7,8 – 11,1
Цукровий діабет	$\geq 6,1$	$\geq 11,1$
Порушення глікемії натще	5,6 – 6,1	< 7,8

Ступені важкості ЦД

- ▶ Легкий
- ▶ Середній
- ▶ Важкий

Ступені важкості ЦД

	Легкий	Середній	Важкий
Рівень глікемії натще, ммоль/л	< 8	8 - 14	> 14
Рівень глюкозурії г/л	< 20 (< 2 %)	20 – 40 (2 – 4 %)	> 40 (4 %)
Компенсація досягається	дієта	Табл., інсулін	Табл., інсулін
Ускладнення (ангіо- і нейропатії)	Функ. стадії	Функ. и початкові стадії; період. кетози	Термін. стадії; часті кетози, кетоацидоза

Діагностика ЦД

- ▶ *Клінічна картина*
- ▶ *Лабораторні дані:*

1. Прямі показники вуглеводного обміну:

- Рівень глікемії, глікемічний профіль (3,3 – 5,5 ммоль/л натще, від 4 до 8-9 ммоль/л протягом доби)
- ГТТ
- Глюкозурія (краще в добовій сечі)

2. Показники компенсації вуглеводного обміну

- Рівень гліколікованого гемоглобіну (4 - 7 %)

3. Неспецифічні показники, які в комплексі з специфічними (глікемії) допомагають в діагностиці невідкладних станів

- Кетонурія (ацетонурія)
- Рівень лактату, коефіцієнту лактат/піруват

4. Допомагають визначити тип захворювання:

- Глюкагон, С – пептид, імунореактивний інсулін

Діагностичні критерії ЦД

	ЦД 1 типу	ЦД 2 типу
Вік	Дитячий і молодий	Після 35 – 40 років
Початок	Гострий	Поступовий
Вираженість симптомів	Різка	Помірна
Перебіг	Лабільний	Стабільний
Кетоацидоз	Схильні	Рідко
Вага	Знижена або норм.	70 – 80 % ожиріння
Ступінь важкості	Середня і важка	Легка, середня і важка.
Пізні ускладнення	Мікроангіопатії	Макроангіопатії
Лікування	Інсулінотерапія	Дієта, табл. цукро-знижуючі, інсулін

Методи лікування цукрового діабету

- ▶ Дієтотерапія
- ▶ Медикаментозна терапія
- ▶ Дозоване фізичне навантаження
- ▶ Фітотерапія
- ▶ Фізіотерапія
- ▶ Навчання хворого самоконтролю

Розподіл прийому їжі протягом дня

- ▶ Перший сніданок – 30 %
  - ▶ Другий сніданок – 10-15 %
- ▶ Обід – 40 %
  - ▶ Полудніх – 5-10 %
- ▶ Вечеря – 20 %
  - ▶ Перед сном – 0-5 %

Особливості дієтотерапії ЦД типу 1

- ▶ Добова енергетична цінність раціону повинна забезпечувати нормальну вагу – ізокалорійна (35-40 ккал/кг).
- ▶ *Необхідність дотримання сталості калорійності і годин прийому їжі.*
- ▶ Квота вуглеводів у кожному із прийомів їжі повинна бути сталою і відповідати схемі інсулінотерапії.
- ▶ *Обов'язковий прийом їжі перед фізичним навантаженням.*
- ▶ Обмеження квоти насичених жирів і збільшення квоти ненасичених жирів (рослинні).

ПОКАЗАННЯ ДО ІНСУЛІНОТЕРАПІЇ

- ▶ Кетоацидоз, діабетична прекома, кома
- ▶ Важкі декомпенсовані форми діабету
- ▶ Цукровий діабет у дітей і підлітків
- ▶ Цукровий діабет з різким падінням вгодованості
- ▶ При важкій фізичній праці
- ▶ Цукровий діабет у вагітних, у період лактації
- ▶ Травми (фізичні, психічні), операції та інші хірургічні втручання
- ▶ Наявність ускладнень (ангіопатії, нейропатії)
- ▶ Супутні захворювання (печінки, нирок, серця, легень), інфекції
- ▶ Відсутність ефекту від лікування пероральними препаратами
- ▶ Вторинна сульфаніламідорезистентність

ДЯКУЮ ЗА
УВАГУ!